

חינוך [...] הוא המקום שבו מחליטים אנו האם אוהבים אנו די את ילדינו כדי לא לגרשם מעולמנו ולעזובם לנפשם, וכדי לא ליטול מידיהם סיכוי להתחייב למשהו חדש, שאינו צפוי על-ידינו, אלא להכשירם מראש למשימת חידושו של עולם משותף. (חנה ארנדט²)

הנכבה היא אסון החרבת היישובים הפלסטיניים, גירוש תושביהם ב-1948 ומחיקת התרבות והחיים הפלסטיניים שהיו כאן עד 1948. הנכבה היא אירוע מכונן בסכסוך הישראלי-פלסטיני, הממשיך להשפיע על מציאות חיינו גם כיום, ואף על-פי כן זהו אירוע מושקע שכמעט שאינו מקבל מקום בחברה הישראלית: שרידים פיזיים ממשיכים להימחק, שמות היישובים הפלסטיניים נעדרים הן מהמפה והן מהמרחב, ואפילו הזיכרון של החיים הפלסטיניים שהיו כאן כמעט אינו מקבל תהודה בשיח הציבורי בישראל. ההתמודדות עם הפער בין מה שידוע על 1948 לבין מה שאינו ידוע, מציב אותנו בפני אתגרים לא פשוטים: כיצד להביא סיפור כה שונה מזה שאנו מכירים, ולעתים אף מנוגד לו? האם ניתן לגשר על הפער בין המציאות הישראלית, שמאשרת מחדש את הסיפור של מלחמת העצמאות, לבין הסיפור האחר של 1948?

באמצעות ערכה זו אנו מבקשות להתחיל ללמוד וללמד את הסיפור של הנכבה, תוך פיתוח כלים מתאימים להתמודדות איתו. אנו מאמינות שלמידה על הנכבה תכיר לנו צדדים אחרים, מושקעים, בהיסטוריה ובוזהות שלנו. למידה כזו היא תנאי הכרחי לכינונם של יחסים שונים בינינו לבין הפלסטינים – יחסים שיושגו על כבוד, הכרה ולקייחת אחריות. הנכבה, כפי שהיא מובאת בערכה, היא לא סיפור אחד, אלא מגוון של סיפורים; לפיכך לא תוצג כאן "סמכות חדשה" שיש להישמע לה, אלא סיפורים שגם הם – כמו הסיפור ההגמוני – דורשים בדיקה.

היות והנכבה אינה חלק מתוכניות הלימודים, מורים המעוניינים ללמד את הנכבה בבית הספר מוצאים עצמם פעמים רבות חסרים את הכלים או הידע הנדרשים על מנת להציג את הנושא בצורה שתעודד בחינה ביקורתית של מלחמת 1948 והשלכותיה. הצורך להציע חומרים נגישים בנושא הנכבה, המותאמים לציבור הישראלי, היה המניע העיקרי ליצירת הערכה החינוכית המונחת לפניכם.

הערכה מיועדת לשימוש במערכת החינוך הפורמלית והלא פורמלית, עבור תלמידים בגילאי חמש-עשרה ומעלה במסגרות של החינוך הישראלי-יהודי. הערכה מתייחסת לנכבה דרך שאלות על הזהות שלנו כישאליים-יהודים, על המקומות המוכרים לנו, על עיצוב הזיכרון הקולקטיבי, על היחסים בין ההיסטוריה הדומיננטית לבין היסטוריות מושקעות, ועוד. יחד עם זאת, הערכה אינה מתיימרת להקיף את המכלול העצום של האירועים שהתרחשו בנכבה, אלא מבקשת להציב סימני שאלה ולפתוח צוהר לידע אחר. אולי דרך הפתח הזה יוכלו התלמידים להיכנס בעצמם, כדי לחקור ולגלות בו דברים חדשים.

הערכה נכתבה במשך כשלוש שנים, מתוך עבודה של מספר קבוצות מורים במסגרת עמותת "זוכרות". עמותת "זוכרות" פועלת משנת 2002 במטרה להעלות את המודעות לנכבה בקרב הציבור בישראל, להביא להכרה בחוב המוסרי על העוול שגרמו המדינה ומוסדותיה לעם הפלסטיני ולקדם את מימושה של זכות השיבה של הפלסטינים הפלסטיניים (להיכרות נוספת עם זוכרות, מומלץ לגשת לאתר העמותה בכתובת: www.zochrot.org). קבוצות המורים למדו יחד על הנכבה, התבוננו באופן ביקורתי במתרחש, ובחנו כיצד נכון להביא את הנכבה למערכת החינוך, תוך התמודדות עם שאלות חינוכיות רלוונטיות לתלמידים ישראלים.

ללמד את הנכבה במרחב שבו היא כמעט ואינה מדוברת זהו אתגר עבורנו, כאנשי חינוך, ואין זה דבר מובן מאליו. לא פשוט להביא את הסוגיה אל בין כותלי בית הספר ומסגרות חינוכיות אחרות: זהו מעשה שמצריך אומץ והעזה, וצפוי לעורר התנגדויות רבות מצד מורים, תלמידים והורים. אנו מציעות לגשת אל הנכבה, ואל הערכה הזו, כאל אפשרות לפיתוח מחשבה ביקורתית ושאלת שאלות. הערכה מזמנת אתגר ללמידה ולחשיבה ביקורתית, גם למי שאינו מסכים עם הנחות היסוד של הכותבות אותה.

כיצד להשתמש בערכה?

מערכי השיעור בערכה משלבים בין היכרות עם הנכבה והתמודדות חווייתית עמה לבין חומרים תיאורטיים בנושא. הערכה מציעה שני צירים של קריאה, ובתוכם מגוון אפשרויות להשתמש בה. הציור הראשון הוא שימוש כרונולוגי-ליניארי ביחידות הערכה, מיחידה 1 ליחידה 13. היחידות מתחילות מהאישי והפרטי ועוברות אל הכללי; מהעבר והמציאות העכשווית והקרובה אל עבר העתיד; ומהיכרות עם הנכבה במישור האישי והמקומי של התלמיד אל היכרות ועיסוק כללי יותר בנכבה, דרך רבדים היסטוריים, עכשוויים, חברתיים, תרבותיים ועוד. הציור השני שדרכו ניתן לקרוא את הערכה הוא ציר רוחבי, שמאפשר להשתמש בערכה בצורה מודולרית, וכך ליצור רצף של פעילויות העוסקות בנושא כלשהו או המתאימות לתחום לימודי מסוים. האפשרויות לשימוש מודולרי בערכה סומנו באמצעות מושגים שחוזרים על עצמם בתוך הערכה. את המושגים הללו ציינו בפתח כל יחידה כ"מילות המפתח", שנועדו לזמן משחק בסדר היחידות ויצירה של רצפים שונים. מילות המפתח גם מרמזות על תחומי הלימוד האפשריים: יחידות המסומנות במילות המפתח "מקום", למשל, יכולות להתאים לשיעורי גאוגרפיה או היסטוריה; מילת המפתח "אמנות" מציינת התאמה לשיעורי אמנות, ספרות או קולנוע. יחידות המסומנות במילים "חינוך", "זיכרון קולקטיבי", "עתיד" יכולות להתאים לשיעורי מחנך; המילה "היסטוריות"³ מסמנת, בין השאר, יחידה המתאימה לשיעורי היסטוריה. אלו הן דוגמאות בלבד כמובן. אפשר ליצור רצפים שונים והתאמות מגוונות בהתאם למורה ולתלמידים. מבנה כל יחידה מורכב מפירוט מטרות הפעילות, מהצגת חומרי העזר המצורפים ומפרישת מהלך הפעילות. משך כל פעילות הוערך בכשעה וחצי. בנוסף, לצד כל פעילות מוצגים הרקע התיאורטי לנושא והרציונל הפדגוגי שמאחורי הפעילות, וכן הצעות לקריאה נוספת להרחבה ולעיון. בחלק מהיחידות הוספנו הצעה לפעילות המשך ו/או דיון המשך להרחבה והעמקה בנושא. הרקע התיאורטי בסוף היחידה נועד להציג את החשיבה שהנחתה אותנו בכתיבתה, וכן לזמן עוד מקום לדיאלוג בין הכותבות לבין קוראי הערכה. הרציונל הפדגוגי מבוסס על יסודות הפדגוגיה הביקורתית ומציג את העקרונות החינוכיים של הפעילות; הוא מפרט כיצד מסייעת היחידה לתלמידים לפענח את המציאות ולהתמודד איתה מבחינה רגשית, וכן לפתח חשיבה ביקורתית. הערכה מגוונת מבחינה מתודולוגית ומשלבת אמצעים חזותיים כגון סרטים, תמונות ומצגות. אנו מאמינות כי רב-תחומיות מתודולוגית ותכנית יכולה לאפשר לכל תלמיד למצוא את הדרך הייחודית שלו להתחבר לנושא ולהכירו. חומרי העזר מצורפים בגרסה מודפסת (במעטפה בסוף כל יחידה) או בדיסק המצורף לערכה.

הנכבה היא האסון של הפלסטינים, אולם היא גם הסיפור שלנו, היהודים הישראלים שחיים כאן. לכן, אולי, היא מעלה כל כך הרבה מורכבויות אצל רוב היהודים הישראלים שגדלו כאן. הלמידה על הנכבה מאתגרת את היסודות עליהם גדלנו וסודקת אותם. אך היא גם בעלת פוטנציאל ליצירת עתיד של פיוס. הערכה החינוכית על הנכבה היא ניסיון ראשון לנסח את החומרים על הנכבה בצורה נגישה לציבור הישראלי. אנו בטוחות שמתוך העבודה שלכם עם הערכה תגלו ותעלו מחשבות, חוויות, הערות, הארות, רעיונות והצעות. אנו מעוניינות לקיים בינינו לביניכם קריאה פתוחה, ומזמינות אתכם לשלוח הצעות לשינויים בערכה, התאמות לפעילויות ושיעורים נוספים בנושא. בנוסף, אנו מציעות עזרה וליזוי בהפעלת הערכה בבתי הספר ובמסגרות לא פורמליות.

ניתן לפנות אלינו: רחוב אבן גבירול 61/2 תל-אביב, מיקוד 64362, טלפון: 03-6953155, פקס: 03-6953154, או דרך הכתובת: zochrot@netvision.net.il

¹ בכתיבת הערכה בחרנו, בפנותנו אל קהל המורים והמורות, התלמידים והתלמידות, להשתמש בלשון זכר. במקומות בהם כתבנו אודות עצמנו, כותבות הערכה, בחרנו להשתמש בלשון נקבה.
² ארנדט, ח. אצל: בן-נפתלי, מ. (2006), הביקור של חנה ארנדט, ירושלים: ון ליר, עמ' 82.
³ בשנים האחרונות מתפתחת בעולם האקדמי חשיבות כלפי המושג "היסטוריה". הביקורות כלפיו טוענות שהוא למעשה ההיסטוריה של צד אחד בלבד, שאין הוא מצליח להכיל את התמונה הרחבה ומציג למעשה רק את הכוחות ההגמוניים בחברה, ששימרו סיפורים מסוימים כך שישרתו את תפיסת עולמם. למעשה, לצד "ההיסטוריה" קיימים נרטיבים וקולות נוספים שלרוב הושחקו. המילה "היסטוריות", לתפיסתנו, מעידה גם על הקולות המושחקים.